

ODDALJENOST IN BLIŽINA LJUDSKEGA V POEZIJI ALOJZA GRADNIKA

MARJETA PISK

Razprava obravnava pomembne dejavnike oblikovanja odnosa do geosocialnega prostora domačega kraja, ki predstavlja pomemben konstituens poezije Alojza Gradnika, v procesu oblikovanja identitete v času primarne in sekundarne socializacije. Predstavljeni sta Gradnikova imaginacija rojstne Medane in briškega človeka ter raba elementov ljudskega pesništva v avtorskem korpusu.

Ključne besede: Alojz Gradnik, primarna socializacija, sekundarna socializacija, identiteta, ljudska pesem, medbesedilne odnosnice.

The article examines the use of traditional folk song elements in the poetry of Alojz Gradnik. It focuses on the most prominent factors in the process of forming an identity, first as a child and later as an adult, and establishing a relation with one's birthplace. These represent important components in the poetry of Alojz Gradnik. Discussed are Gradnik's view of Medana, his home village, and of the local population, and the use of elements of folk poetry in his poems.

Keywords: Alojz Gradnik, primary socialization, secondary socialization, identity, folk poetry, intertextual references.

Pesništvo, tako ljudsko kakor umetno, je odsev širokega spektra značilnosti ustvarjalca in okolja, v katerem ustvarja oz. na drugačen način zaznamuje njegov ustvarjalni svet. Zato se nam ob raziskovanju pesniške ustvarjalnosti razpirajo možnosti razumevanja teh značilnosti in pomembnih dejavnikov, ki so pripomogli k ustvarjalnemu oblikovanju gradiva. V razpravi je obravnavana predstavitev geosocialnega okolja domače vasi in človeka v njem in vključevanje elementov ljudskega pesništva v korpus avtorskih pesmi Alojza Gradnika, obenem pa gre za poskus nakazati interpretacijo vzrokov tega ustvarjalnega postopka. Ob tem je poudarjeno predvsem vprašanje procesa oblikovanja pesnikove recepcije domačega kraja, življenja v njem in tradicije.

SOCIALIZACIJA IN GEOSOCIALNI PROSTOR

Alojza Gradnika je literarna zgodovina opredelila kot samohodca in sopotnika sodobnih literarnih tokov in kot pesnika z izrazito individualno poetiko. Sestavni del te individualne poetike tvori tudi avtorjev odnos do rodne pokrajine; po Zadravčevem mnenju so krajinski motivi *dokaz Gradnikove zraslosti s kraji, griči, dolinami, planinami in vodami Goriške* [Zadavec 1999: 12]. Poleg samega pesniškega korpusa so za obravnavo Gradnikovega odnosa

do Brd in življenja briških ljudi pričevalni tudi intervjuji s pesnikom [Boršnik 1954] in moj intervju z Gradnikovim sinom Sergejem, 16. 4. 2005. To gradivo potrjuje Zadravčevu tezo o Gradnikovi tesni navezanosti in odnosu bližine do rojstne pokrajine (tj. Goriških brd in še posebej Medane), vendar pa je ta odnos tudi problematiziran, saj razkriva, da je živel v številnih pogledih oddaljen od nje, predvsem pa od njenih prebivalcev.

Ker sta Medana in Goriška brda ena glavnih osi prve Gradnikove pesniške zbirke, pa tudi pozneje imata pomemben delež v njegovem izvirnem pesniškem opusu, se najprej posvečam Gradnikovi primarni izkušnji s tem geosocialnim prostorom. Gradnikova prva leta življenja in obdobje njegove primarne socializacije so vezana na mikroraven domače družine, ki je bila v socialni prostor Medane vpeta na specifičen način. Pesnikov oče Jožef Gradnik je bil namreč rojen v Trstu kot nezakonski sin Neže Gradnik iz Podmelca in je po letih, ki jih je preživel v najdenišnici, bil dan v rejo Jožefu Tinti iz Kamenc pri Anhovemu. V Brda je prišel kot hlapec, ki je služil v Kožbani, dokler ga ni vzel v uk čevljar iz Medane, ki mu je zapustil tudi svojo obrt. Rod pesnikove matere Lucije Godeas, rojene v Marianu del Friuli, je izviral iz Medee, vendar se je družina preselila na kolonijo grofa Formentinija v Krminu. V Medani se je učila za šiviljo in se tam poročila s čevljarjem Jožefom Gradnikom, s katerim sta imela deset otrok, med katerimi je bil Alojz, po domače Gigi, tretji.

Številčna družina ni imela lastnega posestva in se je selila iz stanovanja v stanovanje,¹ kar je oteževalo ali celo onemogočalo vzpostavitev odnosa do materialne stvarnosti točno določenega prostora, ki bi mu bilo dodeljeno ime »dom«. To pomanjkanje možnosti postavitve stabilnega odnosa, ki pa je potencialno spodbudilo druge možnosti, je bilo inkorporirano v oblikovanje identitete številnih otrok, ki so izhajali iz kolonskih družin. Vendar pa je Gradnik, če sprejememo *Pogovore s pesnikom Gradnikom* Marje Boršnik kot verodostojen zapis Gradnikovih izjav, doživljal in premišljal o tej nevpetosti v socialni prostor vasi zelo boleče.

Osamljenost naše družine, ki ni imela v vasi nobene sorodstvene opore, in zavest, ki se je obujala v meni že v prvih šolskih letih, da smo mi med drugimi največji reveži in da se našemu očetu godi očitna krivica, ko nima niti svoje strehe niti svoje zemlje za najpotrebnejše pridelke, sta vplivali name tako, da sem se zapiral vase in postajal zamišljen in molčeč. To je bila očitno tudi dediščina moje matere, ki je bila melanholične čudi. [Boršnik 1954: 14–15]

V Gradnikovi izjavi je najprej poudarjen občutek osamljenosti vse mikroskupnosti, ki ni samozadostna in je nujno v stiku z drugimi. Pomanjkanje občutka pripadnosti in vključenosti spodbudi razmislek o položaju te skupnosti v sosedski, vaški skupnosti. Razločevalni moment – nevpetost v sorodstvene strukture, ki pomembno vplivajo na mesto v socialni mreži – producira in potencirano artikulira razlikovanje v materialnem statusu in se osredinja na žrtevno vlogo očeta. Ob tem se izkristalizira bipolarnost geosocialnega okolja primarne socializacije, kakor se ga spominja odrasli Gradnik: na eni strani družina Gradnik, kot »jaz« oz.

¹ Biografske podatke povzeman po *PSBL* 1979: 462–467.

»mi«, na drugi strani pa vaška skupnost, kot »drugi«. Družino kot prostor varnosti ogrožajo drugi in v razmerju do teh drugih Gradnik prevzema statusno nižji položaj. Zdravec iz te izkušnje obrobnosti in tujosti v domačem okolju [prim. Boršnik 1954: 18] izpeljuje celo, da mu je v *pesem ... vsadilo melanholične in tragične tone* [Zdravec 1999: 14].

Čas, ki ga opisuje – prva šolska leta –, so čas prehoda iz procesa primarne v proces sekundarne socializacije. Socializacija, ki je prenos simbolnega sveta z ene generacije na drugo [Mikola 2005: 19], vedno poteka v kontekstu posebne družbene strukture [Berger in Luckmann 1988: 151]. Primarna socializacija, ki se začne takoj po rojstvu, se konča takrat, ko se koncept občega Drugega (in vsega, kar sodi zraven) zasidra v posameznikovi zavesti [Berger in Luckmann 1988]. V procesu primarne socializacije se začne otrok najprej identificirati s pomembnimi Drugimi in postaja sposoben lastne identifikacije in pridobivanja subjektivno sklenjene in verodostojne identitete. Nekatere krize, ki se pojavijo po primarni socializaciji, so posledica spoznanja, da svet staršev ni edini obstoječi svet, ampak da ima zelo poseben družbeni položaj, morda celo takega s slabšalnim podpomenom [Berger in Luckmann 1988: 132]. V ta kontekst bi lahko uvrstili tudi Gradnikovo doživljanje lastne družine in njenega položaja.

OBLIKOVANJE IDENTITETE

Procesu socializacije je tudi proces oblikovanja identitete, v katerem se vgradijo kulturne vrednote, norme, pa tudi simboli in simbolni sistem. Identiteta je pojav, ki nastane v dialektiki posameznika in družbe ter se v pretežni meri legitimira prav s svojo postavljenostjo v kontekst simbolnega univerzuma [Berger in Luckmann 1988: 161]. Otroštvo in mladost sta najpomembnejši obdobji oblikovanja identitete, ker pomembno vplivata na razreševanje kriz v odrasli dobi. Erikson dokazuje, da je razvoj identitete pomemben most med otroštvom in odraslostjo in pogoj za uspešno razrešitev dileme naslednjega obdobja – intimnosti nasproti izolaciji [Poljšak Škraban 2004: 18–19]. Kljub različnim pristopom k obravnavi identitete pa je vsem skupno, da razvoj identitete pojmujejo skozi iskanje ravnotežja med sebstvom (angl. *self*) in vsem, kar naj bi predstavljalo drugo (angl. *other*) [Poljšak Škraban 2004: 17]. V novejšem času so v diskurzih o identiteti poudarjeni elementi ločevanja in razlikovanja v nasprotju s preteklimi diskurzi, ki so obravnavali identiteto kot enakost, istost v vseh aspektih, esencialno nespremenljivost. Zupančičeva tako povzema:

Pojem identitete obsega zaznavanje in doživljanje sebe kot ločenega in različnega od drugih, kot doslednega samemu sebi, doživljanje celovitosti in kontinuiranosti sebe v času (progresivna kontinuiteta med tem, kar je posameznik postajal v otroštvu, pa med sedanjim stanjem in pričakovanim stanjem v prihodnosti) ter občutek psiho-socialne recipročnosti, tj. skladnosti med posameznikovimi predstavami o sebi in tem, kar zaznava, da drugi vidijo v njem in pričakujejo od njega. [Zupančič 1993: 208]

Identiteta je tako bolj rezultat označevanja razločkov in izključenosti, kakor je znak

identičnosti, naravno konstituirane enote (tj. vseobsegajoče podobnosti, istosti) [prim. Hall 2002: 4]. Identitete so namreč ustvarjene skozi razlike. Samo skozi odnos do drugega, do tega, kar ni, česar primanjkuje, je lahko konstruiran 'pozitivni' pomen katerega koli termina, kar velja tudi za 'identiteto'. Identitete lahko funkcionirajo kot identifikacijske in povezovalne točke samo zaradi njihove zmožnosti, da nekaj izključijo, pustijo zunaj. Vsaka identiteta ima svoj presežek, nekaj več, in vsebuje tudi tihega in neizgovorjenega drugega, ki ji manjka [Hall 2002: 5].

Pri mladem Alojzu se je proces oblikovanja identitete začel v prostoru, kjer je bolj doživljal drugačnost, ločenost od drugih kakor pa identifikacijo z njimi. Prav ta občutek izključenosti v številnih pogledih (sorodstveno, materialno, funkciji občinskega obhodnika in nadzornika kolonov, ki ju je opravljal oče) je bil konstitutiven za razvoj njegove identitete. Vendar je že leta 1891 zapustil Medano in na priporočilo vikarja Franceta Smrekarja in ob pomoči nadučitelja Antona Zorzuta začel obiskovati 3. razred deške vadnice (*Knabenübungschule*) v Gorici, stanoval pa je v Alojzijevišču. Med 1892 in 1901 je obiskoval nemško gimnazijo v Gorici in bil od 2. letnika gojenec malega semenišča, iz katerega je prostovoljno izstopil po 6. letniku. V dijaških letih je pel v zboru, najprej sopran, nato pa drugi bas, v godalnem kvartetu je igral drugo violino, po modni zapovedi narodnozavednih mladeničev pa tudi tamburico.

Marja Boršnik je ob obravnavi Gradnikovega dijaškega obdobja v Gorici pronicljivo pripomnila: *Zanimivo bi bilo ugotavljati, koliko takšne drobni primeri [šolanje v Gorici, op. M. P.] človeka odtuje okolju, pogloblje njegovo osamljenost in ga še tesneje povežejo z domom* [Boršnik 1954: 23]. Ob tem je zelo pomembna časovna lokacija takšnih 'drobnih primerov'. V Gradnikovem primeru, tako kakor pri številnih slovenskih izobražencih 19. in 20. stoletja, je to obdobje čas adolescence, ki je vmesno obdobje med simbiozo otroštva in avtonomijo odraslosti. Je prehod od odvisnosti k neodvisnosti, pomeni graditev identitete in občutja intimnosti. Obenem se okrepi Jaz, kar lahko povzroča številne notranje konflikte, ki se kažejo navzven kot spori s pomembnimi drugimi. Adolescenca je tako tudi čas stisk, obdobja potrnosti, negotovosti vase in nezaupanja v druge. Nekateri adolescenti se zato zatekajo v namišljen in idealiziran svet. V primerih, ko je prostor sekundarne socializacije bistveno drugačen (pri slovenskih intelektualcih 19. in 20. stoletju npr. geografsko (vas–mesto), jezikovno (slovensko–nemško) ipd.), adolescent lahko usmeri projekcijo rešitev trenutnih stisk v prostor, ki mu je izkustveno najbližji, tj. prostor primarne socializacije. Ob tem potlači morebitne negativne izkušnje iz tega okolja in si podobe konkretnega geografskega in kulturnega okolja oblikuje v idealiziran namišljen svet, kamor projicira občutke varnosti in sprejetosti.² Ob tem prida temu svetu atribute dobrega, lepega in naravnega. Tako Zadravec prepozna v Gradnikovi poeziji Brda kot tista, ki so *določila in ves čas ohranjala ... Gradnikovo moralno misel: vse, kar je v Brdih, je dobro, vse, kar ni povezano z zemljo, z Brdi, je slabo*

² V tem oziru bi bilo potrebno raziskati tudi ustvarjanje in prezentacijo narodopisne in etnološke 'realnosti'. O vprašanju socializacije pri raziskovalcih ljudske kulture je pisal J. Fikfak [1999, 2003].

[Zadravec 1999: 15]. Obenem pa mu je ta podoba predstavljala prostor varnosti v kriznih obdobjih: *Ko se je leta 1915 umaknil z Goriškega v Cerkno, se je z begunskimi vložnicami domišljjsko in mišljenjsko le še bolj zasidraval v Brda* [Zadravec 1999: 83].

Po letu 1922, ko je nastopil službo pri višjem deželnem sodišču v Ljubljani in je pozneje služboval v Zagrebu in Beogradu, se je v Brda vračal le na obisk. Po pričevanju sorodnikov in domačinov je med svojim bivanjem v Medani sedel na klopci pred hišo in opazoval pokrajino in ljudi, pogovarjal pa se ni skoraj z nikomer, čeprav so vaščani z njegove obrazne mimike prepoznavali njegovo zanimanje za delo ljudi. V vaškem okolju je tako veljal za posebneža, nanj so gledali s strahospoštovanjem in ga celo nečaki imenovali gospod sodnik [Intervju 2005]. Nekateri vaščani tudi sicer niso z naklonjenostjo sprejemali družine, ki se je v pičlih treh desetletjih iz revščine povzpela v trdno stoječo kmečko družino, katere otroci so dosegali poklicne uspehe. Med njimi je bil prav Alojz najbolj izpostavljen zaradi sodniške prakse, ki jo je opravljal tudi v bližnjih krajih (Krmin, Gorica).

PODOBA BRD IN BRICEV³ V GRADNIKOVİ POEZIJI

Gradnik je bolj kot krajinar pesnik hrepenenja, pesnik želje, ki je po Derridaju *želja po prisotnosti* [Derrida 1994: 51], ali, kakor je sam ubesedil *vrednost življenja je samo v hrepenenju* [Boršnik 1954: 48], ki ne more biti nikoli popolnoma uresničeno. Hrepenenje samo izraža tako bližino kot oddaljenost [prim. Kovač 2000: 122], ta želja po navzočnosti in bližini pa po Zadravčevem mnenju spodbuja in sili pesnika v ustvarjanje. S parafraziranjem Derridaja odsotnost pesem šele naredi za pesem, *ki je način funkcioniranja skozi manko* [Grilc 1994: XLIII]. Brez te odsotnosti in tega manka gotovosti, ki jo pesnik pripisuje podobi Brd, matere in domače zemlje, bi bila pisava zvedljiva na neki kod, kar pa bi prineslo njeno izgubo. Tako pa vztraja v času in vzpostavlja odnos do smrti in drugega natanko skoz razmerje do lastnega manka [Grilc 1994: XLIII].

V prvi Gradnikovi zbirki *Padajoče zvezde* (1916) je objavljen cikel Motivi iz Brd. Prva pesem cikla je naslovljena »Brda« in nakazuje dvojnost Gradnikovega odnosa. Brda v pesnikovi imaginaciji označujejo *rdeče strebe, sočni sadi in zeleneči vinogradi*. V reflektivnem delu pa pojasnjuje *O kolikokrat sem v mislih te imel, / in kolikokrat te gledam iz daljav / so zamegljeno, rodna zemlja-mati!*. Pesnik gleda na Brda iz daljav in jih vidi vsa zamegljena, njegova imaginacija in hrepenenje pa rišeta sončno in zelenečo pokrajino. Ko v svoji liriki za lirski subjekt postavi briškega človeka, je ta praviloma socialno nižjega statusa in trpeč. Tako v pesmi »Črešnje« primerja dekle, ki nabira in ponuja češnje, s češnjo samo, saj bo s češnjami tujcem ponujalo tudi samo sebe. V pesmi »Grozdba girlande« pa kmetič pojasnjuje: *Oj vi ljubi, prežlahтни gospod, / vi ne poznate še krajev tod. / Če bi jaz hotel ta sladki sad / vzeti in vžiti ga – bil bi tat.*

³ Množinsko obliko Brici uporabljam kot generično obliko, ki zaznamuje tako pripadnike moškega kot ženskega spola, torej Brice in Brike.

Pesnik sicer lirski subjekt poimenuje kmetič, vendar z njegovim nagovorom pokaže, da gre za kolona. Kolonat je v Brdih veljal vse do leta 1947, ko je po priključitvi k SFR Jugoslaviji začel veljati leta 1945 sprejet zakon o razlastitvi posestev, ki jih obdelujejo koloni in viničarji. Kolonat je razumljen kot fevdalni relikv, ki ga zemljiška odveza iz leta 1848 ni zajela, ker je veljal za svobodno, kratkodobno in prosto odpovedljivo civilnopravno razmerje. Tako je Medana poleg nekaterih drugih vasi⁴ veljala za pretežno kolonsko vas, medtem ko je bilo v drugih vaseh kolonov manj [Vilfan 1992: 147]. Življenje kolonov je Gradnika očitno zelo vznemirjalo, saj še v štirih pesmih tega cikla tematizira življenje kolona oz. ga nagovarja. Tako iz 3. kitice pesmi »Vse leto in ves dolgi dan« zvmemo, da so gospodarji 'dali slovo' kolonom ob sv. Martinu (*Morda za svetega Martina, / ko bodo sodi polni vina, / tvoj gospodar ti da slovo* [podčrtala M. P.] in so se ti morali izseliti (*In brez pomoči in utehe / ti s kravo, deco in ženo, / iskat si pojdeš druge strehe.*). Podoba, ki jo ustvarja Gradnikova poezija, je preverljiva tudi v raziskavi Sergija Vilfana o izročilu o kolonatu v Brdih.

Kolonsko razmerje se je končalo, ko je ena izmed strank ob predvidenem terminu odpovedala pogodbo in je nato iztekla pogodbeno doba. Odpovedni termin je bil spomladi. Če je odpovedal gospodar (v novejšem času baje praviloma sodno), so rekli, da je »poslal slovo« (podčrtala M. P.). V Medani so se baje nekoč vsako leto ob Martinovem selili do trije koloni. [Vilfan 1992: 146]

»Pesem kolona« se zaključí s kolonovo željo in resignacijo: *Kar sem jaz želet, to je drugi pobral, / gost le nestalen pod tujim sem krovom.* V teh dveh verzih bi lahko prepoznali celo avtobiografsko noto, čeprav Gradnik sam ni bil iz kolonske družine. V pesmi »Trte cvetejo« pa zvmemo za značilen čas porok: *Ker če vina / to leto mnogo bo iz vinograda, / se vzameta za svetega Martina.* Cikel se konča s pesmijo »Moji materi«, kjer pojasnjuje in personificira: *In vendar – vsi ti kraji in njih reve / so srcu mojemu samo ko zlati / okvir za tvojo sliko, ljuba mati, / ki v meni živa je noči in dneve.*

V *Mladostnih pesmih* (1896–1916) sta dve pesmi naslovljeni »Motivi iz Brd«. V prvi je ponovno postavljeno razmerje med idilično podobo narave (*Ko bele krone so v bleščéči rosi / cvetoče črešnje na zelenem bregu / in ko metulji na veselem begu, / so beli cveti, ki jih veter trosi*), ki zbujá optimizem (*O, kolika zdaj nada je in vera / na tisočere rdeče, sočne sade!*), in refleksijo o minljivosti in končnosti (*Nihče ne zmislí se, da vse razpade, / ko se iztegne roka, da pobira*). V drugi, podnaslovljeni Dan aster je ..., pa je notranji dialog postavljen na pokopališče, kjer se zbirajo ljudje ob prazniku vseh svetih.

V zbirki *Pot bolesti* (1922) objavljena pesem »V tujini« poantirano izraža emocionalno bližino oddaljene Medane (*O kako daleč, daleč si, Medana, / ti moja tiha, draga rojstna vas!*

⁴ Po podatkih Krajevnega ljudskega odbora (verjetno okrog leta 1947) je bilo v Kožbani 5,7 % kolonskih družin, Kojskem 8,8 %, Šmartnem 22,5 %, Višnjeviku 50 %, Neblem 34,8 %, Medani 47 %, Dobrovem 31,8 %, Cerovem 32,6 % in Kozani 3,3 % [Reja in Sirk 1997: 14].

Ko mislim nate, skrijem svoj obraz / in vem takrat, kako je solza slana). Tipična struktura ustvarjene idealizirane podobe doma in domačega kraja v prvem delu pesmi nasproti refleksiji minljivosti in smrti v drugem delu je opazna tudi v pesmi »O zlata zemlja ...« V njej je podoba celo 'pozlačena' (*O zlata zemlja, ki si me rodila, / o zlati kamni hišice, kjer streha / pokrivala mi je mladost brez greha, / ki se je kakor pena izgubila!*). Ista struktura v »Noči v Medani« podaja pogled z dvorišča Gradnikove domačije: *Nebo visoko je in polno zvezd. / Iz okna gledam; svetel paradiz: / Preval, Cerovo, Vipolže, Blankiž, / prepleteni od pasov belih cest.* Pesem »Sonce v Brdih« pa izraža neizmerno energijo, ki so je deležna Brda in njeni ljudje.

Poleg Medane oriše tudi podobo vasi Šmartno, ki je utrdba in takšni so tudi njeni prebivalci (*Mi smo tu straža, ki se ne ukloni, / tod je mogoče samo čez mrliče!*).

V zbirki *De profundis* (1926) je opisana »Svatba v Brdih« (*Novičev vrsta; pokajo pištole, / harmonika hrešči in iz vseh rok / frče konfete pisane v otrok / kopico, vračajočo se iz šole*) in refleksija o (ne)pomembnosti ljubezni za sklenitev zakonske zveze. V tretjem sonetu cikla »Vrnitev« najdemo precizen opis vasi in življenja v njej:

*Vse bo, kot zdaj je: trta bo rodila,
dehtela v brajdah bo rdeča danta,
puhtela v soncu bo kopana planta
in toča klestila bo, vas molila.
Slap nageljnov bo padal iz petirja
na oknu moje sobe in požeta
koruza po pajolu bo razpeta,
od ceste se bo čul ropot škalarja
in jok od hiš: v mezadu bo kasela
postavljena in mladim bodo stari
umikali se k nam, za vrsto vrsta.
A z vinom v kleti mladim kri bo vrela
za svetega Martina in komari
nov zarod bo prinašala iz Trsta,*

v drugih pa prevladuje eksistencialna refleksija. Podobno je v pesmi »Jeseni v Medani«, kjer je v prvem sonetu naslikano preživljanje večera v medanski družini:

*Okrog ognjišča zbrana je družina,
dva roženkranca so že odžebrali,
že dogoreva glavnja: iz kamina
se vrača dim; vsi so že polzaspali.
Na sredi hiše, v krogu, pa mladina
koruzo lička, poje in se šali
in si podaja polno bučo vina.
Trepetajoč po vsem telesu, mali
na uho vlečejo, kako verige*

*pri Sirkovih ponoči ranjca vlači.
Potem se spet okrene govorica
in pričkajo se o žornadni plači,
po čem rebule letos lodrica,
po čem penčane⁵ češplje in suhe fige.*

V tej zbirki je objavljena tudi pesem »Molitev«, kjer prosi za blagoslov zemlje, hiš in dela ljudi v Brdih.

Zbirka *Večni studenci* (1938) prinaša v pesmi »Noč vseh svetih v Brdih« doživljanje družine, zbrane ob ognjišču, ki moli za pokojne in prisluškuje v skrivnostno noč. Razdelek *Blizu zemlje* zbirke *Zlatih lestev* (1940) pa vsebuje obširne deskripcije življenja briškega človeka. V »Jesenskem večeru v Medani« pesnik zapiše: *Blagi jesenski večeri vi, v vasi domači! / Nič mi ne more izbrisati vas iz spomina. / V vašo bližino in vašo tišino, se vračam / vselej, ko srce je polno gorja in obupa.* Nato naslika podobo delavnega očeta, ki je spravil otavo, nakrmil živino, zvalil sode na dvorišče, da se jih očisti za bližnjo trgatega, nastavl sekiro na toporišče, priklepal koso in zamenjal osnik pri podvozu. V čudoviti večerni zarji se pojavljajo podobe kmetov, ki se vračajo z dela domov, za njimi gredo vozovi z otavo in gruča zgovornih deklet. V kuhinji sestra pripravlja polento, ki jo prevrne na leseno ploščo in z nitjo razreže na kose. Po večerji sede družina na klop pred hišo in se predaja opojnim vonjavam trav, rož, začimb, sadja in grozdja ter čvrčanju čričkov in fantovski pesmi. Pridružijo se sosedi in razvije se živahen pogovor o vaških dogodkih in novicah, ki jih dopolnjujejo spomini na različne bitke in vojne dogodke. »Medanski zvonovi« so opisani od najmanjšega, posvečenega Antonu Padovanskemu, do največjega, posvečenega Mariji Vnebovzeti. Oponašanje različnih načinov zvonjenja je predstavljeno s poudarki na zlogih, ki tako ločujejo oglašanje zvonov ob delavnikih in praznikih. Zvon zazvoni najprej zjutraj ter zbudi kmeta in ga priganja k delu. Nato je predstavljeno večerno zvonjenje, ki označuje konec delavnika. Zvon vabi ljudi k maši in oznanja poroko, pa tudi svari pred točo in jo odganja. V naslednji kitici zvonjenje oznanja konec pusta in začetek postnega časa, v zadnji pa smrt in pogreb. In spet se pojavi motiv kolonata. »Kolon Kumar« namreč prvoosebno (podano je celo ime Anton) pripoveduje iz groba o svojem življenju: bil je kolon štirih gospodarjev, vsa njegova lastnina so le srp in kosa in velika družina. V posmrtnem življenju bi rad Bogu v nebesih sadil trte in ga oskrboval z vinom in Bog razume njegovo navezanost na način življenja (*Kakor mu včasih hudo je bilo, / kakor mu včasih je predla prav trda, / vendar bi težko pozabil na Brda*) in ga vzame za nebeškega kolona, prostega strahu in stisk. V razdelku *Blizu neba* je v pesmi »Križev teden«, posvečeni spominu vikarja Franceta Klanjščka, opisana jutranja procesija, med katero stari vikar blagoslavlja polja in vinograde in skuša pri Bogu opravičiti neprimereno ravnanje svojih faranov z razmerami, ki jih morajo trpeti. Bog z veseljem ugotovi njegovi prošnji in narava zadehti v svežini.

⁵ V Medani so še v 60. letih 20. stoletja *penčali* slive v okviru širše sosedske skupnosti.

V »Gostu ob trgatvi« iz zbirke *Harfa v vetru* (1954) je opisano delo v kleti, kjer se iz grozdov cedi mošt in pretaka v sode. Med nezbrane pesmi (od 1933 dalje) je uvrščena oda »Brda«, v kateri se prepletata pesnikov osebni odnos do te pokrajine in refleksija o socialnih in narodnostnih krivicah, ki so jih morali domačini prenašati. Sklepni del pesmi upoveduje Gradnikov odnos, ki je tudi gibalno pesniškega ustvarjanja: *O Brda – moja očevina / in moje večno hrepenen je / in moja večna bolečina*. Med neobjavljenimi pesmimi sta tudi »Balada o vrnitvi briškega partizana« in priložnostna pesem »Ob otvoritvi razglednega stolpa v Brdih«, ki je angažirana v duhu časa.

Tudi v neobjavljenih otroških pesmih se skrivajo zanimivi opisi Brd. »Semenj v Medani« opisuje praznovanje farnega praznika (Marijinega vnebovzvetja). Slovenska zastava na mlaju vabi vse Brice in gruče mladih, ki prihajajo na ples. Dekleta imajo v laseh cvetove bazilike, fantje pa prepevajo. V 7. in 8. kitici je opisana sestava godbe: klarinet, boben, bas in *škant*. Plesni pari so predstavljeni z imeni in značilnimi medanskimi hišnimi imeni. Ob robu *brjarja* (lesenega plesišča) prodaja Furlan krminske kolače, ki jih fantje kupujejo dekletom, ki si jih natikajo na roko in se postavljajo z njihovim številom. Vaške tercialke se zgražajo in grozijo, da se bo vrag polastil plesalcev, vendar se ti ne zmenijo zanje. Med neobjavljene otroške pesmi spada tudi »V Brda!«, v kateri otrokom predlaga pot v Brda in jo slikovito opiše.

GRADNIKOVO PRIBLIŽEVANJE LJUDSKEMU PESNIŠTVU

Gradnik se je v svojem ustvarjanju večkrat poskušal približati ljudski poetiki. Kmalu po italijanski zasedbi je čutil potrebo po objavi poljudne zbirke narodnih in ponarodelih pesmi, ki bi ustavljala vdor italijanskih popevk med slovensko mladino. Pozneje je pojasnil:

Ko sem videl, da so italijanske popevke, ki so jih golidrli italijanski vojaki, okužile že tudi naša dekleta in fante, ki jim je postajala slovenska ljudska pesem vse bolj neznan, sem leta 1920 pripravil zbirko ljudskih pesmi Pesmarica,⁶ in to brez vsakih zanesljivih pripomočkov. [Boršnik 1954: 94]

Zanimivo je, da je to potrebo in primanjkljaj začutil človek, ki je bil po lastnih izjavah⁷ in po pričevanju sina Sergeja Gradnika zelo introvertiran človek, ki se ni udeleževal življenja in petja na vasi, in ga celo sin ni nikoli slišal peti.

Gradnik je po prvi svetovni vojni v ljudskem izročilu prepoznal sredstvo, ki bi pomagalo prebivalcem okupirane Primorske pri ohranitvi narodne identitete in samozavesti. V omenjeno *Pesmarico – Zbirko narodnih in drugih pesmi* [Gradnik (ur.) 1920] je zbral besedila 42 pesmi brez notnega zapisa. Poleg ljudskih pesmi so v zbirko vključene pesmi z narodnopolrebudno vsebino in popularne slovenske pesmi, ki naj bi nadomestile italijanske popevke. Iz narodnopolitičnih razlogov je v dvajsetih letih začel izdajati prevode iz hrvaške

⁶ Gradnik (ur.) 1920.

⁷ ...tudi muziko uživam najrajši sam [Boršnik 1954: 75]; Rad imam opere, toda rajši jih poslušam ob radiju ali gramofonu, kjer me ne motijo ljudje [Boršnik 1954: 49].

in srbske, predvsem ljudske književnosti. Samim prevodom pesmi oz. proze je dodal pojasnila, zgodovinsko ozadje in predstavitev junakov (npr. *Zlata srca* 1922, *Srbske narodne pesmi* 1923). Da se je prevajanja slovanskega ljudskega izročila lotil premišljeno in načrtno, pričajo tudi prevodi ljudskih pesmi, ki so vključeni v objavljene zbirke, in njegova izjava: *za obsežno antologijo ljudske poezije, ki sem jo zbral iz vseh dvanajstih slovanskih jezikov, še do danes nisem našel založnika* [Boršnik 1954: 148]. Mehka rjava mapa s prevodi se je po njegovi smrti zgubila.

V Gradnikovi izrazito individualni poetiki so elementi ljudskega pesništva rabljeni premišljeno in z določeno funkcijo.

Medbesedilje med ljudskim in umetnim zaznamujejo imena oseb, cele kitice, verzne strukture, ki se prenesejo iz ljudskega v umetno, motivi, ki potujejo iz ljudske pesmi v umetno, tako da se zgodovina ljudskih motivov na neki način razkriva tudi v medbesedilnostnih nizih posameznih pesmi, ki se vedno znova vračajo v ustvarjanje. [Golež Kaučič 2003: 106–107]

Medbesedilne odnosnice razvrščamo glede na *kvantiteto*, število, obseg in porazdelitev prevzetih tekstovnih komponent, *prepoznavnost*, od jasne do komaj opazne, in *funkcijo*, nastajanje dodatnega pomenskega potenciala iz napetosti med skladnostjo in razhajanjem [Würzbach 1991: 173].

V mladostnih pesmih (1896–1916) je mogoče najti več medbesedilnih odnosnic na ljudsko pesem. Pesem »Novinci« tako v prvi vrstici vsebuje citat, ki je pogost v vojaških pesmih, v modificirani obliki (*fantje gredo skozi vas*).

V pesmi Narodna, prvič objavljeni v Slovanu II/1903–04, 244, ki je bila uglasbena (Svetel, RL, 1957), vendar ni ponarodela, se Gradnik s citatom ljudske strukture: Oj sijaj, sijaj solnce / na zmočeno zemljo dotika ljudskega. To spet dokazuje, da so se pesniki, kadar so se v vsebini in obliki »preveč« približali ljudskemu pesništvu, radi skrili za naslov Narodna. [Golež Kaučič 2003: 63]

Omenjeni citat se pojavlja tako v obrednih [npr. GNI O 4760, 5151], kresnih [npr. GNI O 1759; Kok 182], ljubezenskih [npr. GNI O 11284] in pripovednih (npr. »Jezus vrtinar in ajdovska deklica«, GNI O 3401) pesmih. V pesmi »Pismo (Narodni motiv)« Gradnik oblikuje motiv na način ljudskih lirskih ljubezenskih pesmi, vendar protipostavlja tudi svoj stil in vsebino [Golež Kaučič 2003: 63]. Pismo kot oblikovna struktura ljudske pesmi je pogosto v vojaških in ljubezenskih pesmih mlajšega nastanka, saj vključujejo realije razširjene pismenosti. V pesmi so uporabljene tudi ljudske strukture in števila: *reke tri in tri gore, tri lepe rožice, zelen rožmarin*. V pesmi »Želje« je uporabljen t. i. psihološki paralelizem (paralelizem nasprotij), oblikovalna značilnost v ljudskem izražanju: *Med mano zdaj so tri gore / med mano so tri reke hladne. / Oj, da bi jaz za veter bil. / Oj, da bi sonce jaz postal*. Podobne strukture najdemo v ljudskih ljubezenskih pesmih [npr. GNI O 1612, GNI 18.563], vendar pa je v Gradnikovi pesmi poudarek na osebni izpovedi, kar kaže na odmik od ljudskega [Golež Kaučič 2003: 63–64].

V prvi Gradnikovi zbirki *Padajoče zvezde* (1916) je objavljena pesem »Besede iz groba (V spomin M. Š.)«. V pesmi mrtvo dekle iz groba govori svojemu dragemu:

*Že mesece sem tu na dnu te jame
črne. Kod, o, kod si hodil, dragi,
da nisi mislil več in vedel zame?*

Pesem se navezuje na ljudske pesmi o družinskih usodah (družinske balade), ki opevajo zvezo prek groba (Mati v grobu tolaži siroto; Mati se vrne iz onostranstva, da bi poskrbela za otroke) in ki obravnavajo smrt družinskih članov (»Živa pokopana rodi dete«), ter na bajeslovno pesem »Mrtvec pride po ljubico«. ⁸ Vendar pa je vsebina pesmi modificirana, lirski subjekt je ženska, ki iz zagrobnja nagovarja ljubega, ki po dolgem času pride na njen grob. Od ljudskega ga oddaljuje tudi pogosta raba enjambementa. Oton Župančič je v oceni zbirke [*Ljubljanski zvon* 1, 37, 47–49] napisal, da pesem '*Trije vrani*', ki s prvimi, kakor narodu iz ust vzetimi vrsticami obeta krepak vojaški marš, da bi ga morali biti naši fantje veseli, se v tonu hitro prekucne in je kljub uspelim posameznostim neenotna [Gradnik 1984: 262]. Prvi verz te pesmi namreč vsebuje citat vojaške pesmi *dolgi so cesarski marši* [npr. Š 6841, GNI O 7883].

V zbirki *Pot bolesti* je objavljena pesem »Vsejal sem nageljne«, s podnaslovom »Litovska narodna pesem«.

Tako kot pred njim modernisti je med svoje pesmi uvrstil tudi litovsko narodno z naslovom Vsejal sem nageljne. Litovsko ljudsko izročilo je podobno slovenskemu, vemo pa, da so način izražanja in univerzalne ljudske prvine podobni pri vseh narodih, zato omogočajo prenos vsebin iz ene narodne tradicije v drugo. [Golež Kaučič 2003: 64]

Pesem »Grob v tujini«, ki je bila objavljena v *Vojaškem glasniku/Vojniškem glasniku* I, 1921, 4,11, je bila uglasbena in je ponarodela [Gradnik 1986: 282]. Varianta GNI M 24.890, ki spada med pripovedne pesmi, je ohranila besedilo skoraj nedotaknjeno, spuščena je le tretja kitica, zaključek pa je spremenjen tipično za ljudsko pesništvo, ki metaforiko raje razveže. Varianta te pesmi GNI 16.578 spada med partizanske pesmi, ker je modificirana v kontekstu druge svetovne vojne in partizanskega gibanja.

Zbirko *De profundis* začenja istoimenski cikel, v katerem si je Gradnik izbral ... vložno pesem z ženskim lirskim subjektom, takšno vložnico pa deloma približal ljudski poetiki, obliki »pisma«, kakor ga pozna ljudska pesem, deloma je po vzorcu ljudske balade *Mrtvi pride po ljubico* svojo izpovedovalko postavil na točko smrti, v položaj, da mu mrtva govori iz groba, »de profundis«. [Zadravec 1999: 72]

⁸ V *Vsebinskih tipih slovenskih pripovednih pesmi* je pesem »Mrtvec pride po ljubico« uvrščena med mrliške balade (nadaljevanje družinskih in ljubezenskih zvez) in med pesmi o ljubezenskih usodah »Zvesta ljubezen, ljubezen prek groba« [Kumer 1974: 5, 15].

Vendar pa gre v pesmi in celotnem ciklu za pesnikovo osebno izpoved skozi lirski subjekt. *Takšno prisvojeno vložnico je tehnično izvedel iz ljudske pesmi »pisma«, zglede pa mu je mogla biti ... tudi kitajska lirika, v kateri ljubezen velikokrat izpoveduje ženska, pesnik sam pa v prvi osebi le malokdaj* [Zadravec 1999: 72].

Že sam naslov pesmi »Devin« asociira na motiv lepe Vide, saj se v tem kraju razteza obrežje, od koder naj bi lepa Vida odplula v svet, kar Gradnik izrazi v prvem verzu *Tu stala je na produ lepa Vida*. Vendar pa je Gradnikova pesem osebnoizpovedna, *v kvartetnem delu izpoveduje hrepenenje, v tercinah pa obravnava razočaranje. Primarno je doživetje tujine in občutek brezdomstva (apatridstvo), kar je poglavitna nota ciklusa, iz katerega je vzeta ta pesem* [Pogačnik 1988: 50]. In: *V pesmi gre torej za popolno transformacijo motiva in izpostavo elementa tujosti in hrepenenja po domovini. Jezik pesmi je popolnoma subjektiviziran, medbesedilnost med dvema sistemoma ostaja na površini in je vidna samo prek priklicevanja osnovnega smisla lepe Vide* [Golež Kaučič 2003: 64]. V pesmi »Ujedinjenje« je prepoznavna medbesedilna odnosnica na kraljeviča Marka.

Tudi v zbirki *Svetle samote* (1932) je uporabljen oblikovalni postopek približevanja ljudskemu s citatom v prvem verzu, ki v bralcu prebudi asociacije in psihološki občutek domačnosti. Tako začetna besedna zveza pesmi »Oktober« *mrzel veter* priključ v spomin in uho začetek priložnostne ljudske pesmi »Lastovki v slovo«, vendar pa se takoj od ljudske poetike oddalji.

V zbirko *Véčni studenci* (1938) je Gradnik vključil »Božično pesem (Prosto po češki narodni pesmi)« in »Grešnico in Marijo (Po češki narodni pesmi)«. Boršnikovi je pokazal izbor čeških ljudskih pesmi [Erben 1886], iz katerega je črpal. Boršnikova je po primerjavi originalne pesmi »Nocleh Marie Panny«⁹ in Gradnikovega prevoda ugotavljala: *Verno se držite originala, le da ste trobeje prelili v jambe*¹⁰ [Boršnik 1954: 127]. Pesem »Grešnica in Marija« je prevod pesmi »Duše hřišná a Maria panna« iz iste zbirke.¹¹ Tudi v tej pesmi je pesnik uporabil jamski ritem, kljub zvestobi izvorniku pa je izpustil predzadnjo kitico. Boršnikova meni, da zbirka pomeni prelom z realizmom, saj je v njej znatno manj lokalizmov, za katere je imel v zbirkah *Pot bolesti* in *De profundis* celo slovarček, česar v *Véčnih studencih* ni [Boršnik 1954: 127]. Poleg tega je v tej zbirki le osem sonetov, čeprav so v prejšnjih zbirkah prevladovali. Gradnik je pojasnil, da je to storil *morda iz neke notranje potrebe, kar sem čutil, da mi mora teči verz drugače. Morda pa je bil tu tudi kak vpliv ljudske pesmi* [Boršnik 1954: 127]. Na vprašanje Marje Boršnik: *Torej ste se v tridesetih letih poglobljali v ljudsko pesem?*, je odgovoril: *Začel sem temeljito prebirati Štrekljevo zbirko. Nadalje je Boršnikova vprašala: Kaj tiste zbirke ljudske popevke, ki ste jo bili svoj čas dali Goričanom, niste zajeli iz Štreklja?*

⁹ Pod zaporedno št. 51, str. 560, napev št. 137, dodatek [Erben 1886: 34].

¹⁰ Tu se kaže razširjena težava neupoštevanja glasbene strani ljudske pesmi. Omenjena češka ljudska pesem ima namreč predtakt.

¹¹ 564; napev št. 404 [Erben 1886: 103].

Gradnik pa je odgovoril: *Tja sem pobral, kar sem dobil pod roko, tudi iz Štreklja, kolikor sem ga tam sploh našel* [Boršnik 1954: 127]. Boršnikovi se zdi izraz te zbirke veliko mehkejši in bolj čustven kot v prejšnjih zbirkah in soroden ljudski pesmi. Pesnikovo videnje tega pa je: *Izražanje toplih, intimnih, nežnih čustev zahteva drugo obliko. Sonet, mislim, ni za to prikladen* [Boršnik 1954: 127].

Zbirka *Zlate lestve* prinaša pesem »Narodni motiv«, ki je imitacija večkrat uglasbene ljudske pesmi.¹² Ponovno s citatom ljudske strukture *usi so venci* na začetku prvega verza priključuje v spomin ljudsko pesem, takoj nato pa verz avtorsko modificira *že zveneli*. Iz primerjave z ljubezensko ljudsko pesmijo iz Prekmurja [GNI M 20.071] je razvidno, da je v ljudski pesmi trivrstičnica, v kateri se drugi verz ponovi, medtem ko je v Gradnikovi štirivrstičnica brez ponavljanja. Gradnik se je namreč v vseh pesmih, ki jih je navezal na ljudsko pesemsko predlogo, odločil za štirivrstičnico, ki je v ljudski poetiki pogosta, ne pa edina. Gradnik je dodal kitici samospraševanja in odgovora, nato pa nadaljeval z imitacijo ljudske pesmi. Ponovno se oddalji od ljudske poetike z rabo enjambementa in z zadnjo kitico, v kateri pojasnjuje vzrok žalosti in vztrajanje v tihih bolečinah.

V zbirkah *Pesmi o Maji*, *Pojoča kri* in *Harfa v vetru* medbesedilne odnosnice niso prepoznavne, se pa v *Pojočih krvi* pesnik oprime baladne strukture. V »Pesmi o Trstu«, ki ni bila vključena v zbirke, je medbesedilna navezava na ljudsko izročilo vidna v verzu »Ob Lepe Vide tu spominu«.

Zasuk proti eksplicitno ljudskemu predstavlja naslov zbirke za otroke *Narobe svet in druge pesmi za mladino*. Sam naslov zbirke, cikla in naslovne pesmi »Narobe svet« nakazuje navezavo na otroško ljudsko pesem »Narobe svet« [npr. GNI O 3386, GNI 20.888, Š 7762–7773]. Vendar pa pesnik v svoji pesmi uporabi pojasnjevalno strukturo, in sicer na začetku vsakega verza postavi veznik če, v zadnjem pa pojasni: *je takšen red narobe svet*, ki je v ljudski pesmi ni.

Inspiracijo za pesem »Komarjeva smrt« je najbrž dobil ob prevajanju slovaške ljudske pesmi »Ked' komára žeñili« [Bartók 1959: 444], ki jo je objavil v *Cicibanu* 1951/52 [Gradnik 2003: 513].¹³ V zbirko je vključil še dve pesmi, ki se navezujeta na ljudsko izročilo slovanskih narodov. Tako je pesem »Žaba in rak (Srbski narodni motiv)« podomačitveni prevod srbske ljudske pesmi »Žaba in rak« [Karadžić 1935: 431–432; pesem 636]. Iz srbskega ustnega izročila pa je vzel tudi motiv za pesem »Cigan in dinja (Po srbski narodni pripovedki)«.

Tudi zadnja Gradnikova zbirka *Lucipeter*, ki jo je uredil Kajetan Kovič in je izšla posthumno, se že s samim naslovom navezuje na ljudsko pesem, na katero eksplicitno pokaže s

¹² Uglašbili so jo P. Kalan, M. Tomc, C. Kren in P. Šivic, morda obstaja še kakšna druga uglašbitev [prim. Gradnik 2002: 425].

¹³ V Štrekljevi zbirki *SNP* je objavljena slovenska ljudska pesem »Komarjeva svatba«, v kateri pa ne umre komar, temveč muha (Š 989–996).

kazalko *Lucipeter ban* (915) (*Štrekelj I, str. 771*) na prvi strani. Lucipetra, ki je lirski subjekt vseh pesmi zbirke, je Gradnik spoznal pri Štreklju, ta pa ga je prepisal iz Vrazove zbirke [Vraz 1839: 83–84]. Ta štajerska različica je navedena tudi pri Kuhaču [1881: 243].¹⁴ Samo v štajerski različici je lik poimenovan Lucipeter, v slavonski različici se imenuje Dulci-Petar, v medžimurski Tucipeter, v Bački Dojčin Petar. V vseh omenjenih variantah, z izjemo štajerske, ga kralj Matija oz. kralj Matiaš kara, češ da preveč pije, vendar šaljivec odgovarja kralju, da če bi on pil tako vince (in videl tako krčmarico) kot on, bi zapil celo Pešto in Budim (Varaždin itn.). Navedba kralja Matjaža in njun pogovor sta v štajerski različici izpuščena, namesto tega pa je vključeno Lucipetrovo snubljenje krčmarice, mlade Katice. Lucipeter ji ponuja tristo dukatov in s srebrom podkovana in z zlatom osedlana konjiča, vendar ga ona zavrne in reče *Ja bom takšnega si vzela, / ki srdci dragi bo*. Gradnik se v prvi pesmi zbirke obrača na Lucipetra in razkriva njegovo večplastno podobo in identiteto. Najprej ga sprašuje po rojstnem kraju. Ima ga za domačega junaka, saj pravi *Lucipeter, kje v zibeli / naše so ti pesmi peli? Z vprašanjem si iz mesta Varaždina?* se navezuje na motiv kralja Matjaža, saj je bilo to mesto v 15. stoletju utrdba Matije Korvina. V Lucipetru prepozna tudi burkača Pavliho, pajdaša kurentov, desetega brata, povzame pa *O, mogoče pa so vsi / nekaj dali ti krvi*. Ljudsko pesem vključi v pesem sumarno, s tem da opiše njeno vsebino: *Ko zagledal si se v lice / mlade Kate krčmarice, / rad bi zanjo v kupe zlate / benečanske dal dukate, // rad pripeljal bi ji vrane / s suhim srebrom podkovane*.

Začetek pesmi »Lucipeter in škrjančki« je oblikovan na način potujočega verza ljudskih pesmi *leži, leži ravno polje*.¹⁵ Drugi verz *po polju Lucipeter gre* še kaže sorodnost z ljudskopesemskim izročilom (npr. SLP 43/29 *Leži, leži ravno polje / po polu pa grejo študentje trje* ali SLP IV, 100/2 *Leži, leži ravno polje, / po polji pa ena dekla gre*), pozneje pa se od ljudskega vse bolj odmika v refleksijo o sebičnosti ljudi, dokler v zadnjih dveh verzih ne prevladata popolna skepsa in dezorientiranost. V Lucipetru na maškaradi predstavlja Lucipetra oblečenega kakor kralja Matjaža, vendar pa se proti koncu pesmi zopet pojavlja skepsa: *Kje Lucipeter spis imaš, / da si v resnici kralj Matjaž?*, ki razbije iluzijo: *Konec zdaj je šemi. / Koj, Lucipeter, krono snemi!*

V »Baladi o vrnitvi briškega partizana« je mogoče prepoznati medbesedilno navezavo na ljudsko »Mati umre ob mrtvem sinu – vojaku« [npr. GNI M 23.067] in »Mrtvec pride po ljubico«, čeprav je ta precej modificirana. Domov se namreč vrne ranjeni/mrtvi sin partizan, ki mu mati pove, da je njegovo dekle med tem rodilo sina. Razočarani partizan noče sprejeti materinega povabila, naj vstopi v hišo, ampak ji naroči, naj še pred zoro pride v njegov novi *mali, mirni dom*. Mati povabilo sprejme in skupaj s sinom leže v grob. Transformacija motiva je v tem, da mati prostovoljno sprejme sinovo povabilo iz ljubezni, medtem ko je v ljudski pesmi dekle prepričano, da gre z živim ljubimcem.

¹⁴ Ker je to edina varianta zapisana na Slovenskem, gre najbrž za pesem, prineseno s hrvaškega področja.

¹⁵ Ta potujoči verz najdemo tako v ljubezenskih kot bajeslovnih in pravljicnih, nabožnih, vojaških in legendarnih pesmih. Samo v štirih zvezkih SLP je 34 pesmi, ki imajo ta potujoči verz v prvi vrstici.

Neobjavljena pesem »Stoji, stoji tam lestvica« se po pravilu Gradnikove poetike navezovanja na ljudsko začinja z enim najpogostejših potujočih verzov *stoji, stoji tam*. Že drugi del verza pa bralca z območja ljudskega vodi v Gradnikov individualni pesniški svet. Neobjavljena je ostala tudi pesem »Po narodni«, ki nas z naslovom, dvovrstičnicami in rabo ljudskih števil sicer napotuje v območje ljudskega, vendar je pesem avtorska in ljudske predloge ni bilo mogoče najti.

Zanimiva sprememba pa se zgodi v neobjavljeni pesmi »Mlinar«. Klasična Gradnikova struktura navezovanja na ljudsko pesem v prvem verz u se namreč prenese v tretji verz, ki se glasi *On ne orje in ne seje* in je modificiran citat prve vrstice prekmurske ljubezenske pesmi »Ne ouri, ne sejaj, rasi mi pšenica«. ¹⁶ Citat, prestavljen v drugačen kontekst – iz ljubezenske pesmi je namreč prestavljen v opis radosti mlinarskega stanu, dobi drugačno funkcijo in konotacijo.

V Gradnikovi poeziji sta v odnosu do ljudskega opazna dva postopka. V krajinskih motivih, pesmih povezanih z Brdi in Istro, ni neposredne navezave na ljudsko poetiko, ker s samimi motivi, opisi in navezavami na konkretno okolje ustvarja vtis domačnosti in psihološke bližine. ¹⁷ Bolj ko pa se od konkretnih motivov oddaljuje, bolj se namenoma navezuje na ljudsko pesem, tako da premišljeno uporabi prvo vrstico ljudske pesmi za prvi verz svoje avtorske pesmi. Bralca želi s tem občutkom domačnosti pridobiti in mu približati pesem, ki se v nadaljevanju od ljudske oddalji. Od 30. let 20. stoletja je začel načrtno študirati izročilo ljudskih pesmi slovanskih narodov, iz katere je ljudske pesmi tudi prevajal. Nekatere od njih je vključil v svoje zbirke, verjetno pa so številne ostale v neobjavljeni antologiji ljudskih pesmi enajstih slovanskih narodov. Načrtno poseganje po ljudskopesemskem izročilu je povzročilo tudi spremembo v formi njegove poezije, ki se je v tem obdobju začela oddaljevati od sonetne oblike, ki je do tedaj prevladovala. Poleg samih medbesedilnih odnosnic lahko prepoznamo stičišče Gradnikove poetike in ljudske poetike tudi v njegovem najprepoznavnejšem elementu – dihotomiji ljubezen – smrt. Ljudska poetika ga je namreč naučila, da smrti ne gre heroizirati niti je slikati kot hudodelko [Zadravec 1999: 70]. Ljubezen in smrt sta pri Gradniku neločljivo povezani, podobno kot v ljudskem baladnem izročilu.

SKLEP

Tako pesniška imaginacija kot reprezentacija izsledkov strokovnih in znanstvenih raziskovanj vsebujeta elemente, ki so povezani z avtorjevo življenjsko zgodbo. Ta je, še posebej izrazito v postmoderni, tako kompleksno prepletena, da je težko izluščiti in ustrezno osvetliti posamične elemente in vplive. Do neke mere je to lažje raziskovati pri osebnostih

¹⁶ Dravec 1957: 13/233–1; pel Franc Hajdinjak, Vučja gomila, Prekmurje, 14. 8. 1950.

¹⁷ Zaradi navedenega bi se težko strinjala s preučevalci Gradnikove poezije, ki so v prvih zbirkah prepoznali več povezav med ljudskim in umetnim kot v kasnejših zbirkah. Prav z ljudsko pesmijo je želel Gradnik potrditi svojo zakoreninjenost v nacionalnem in lokalnem (Goriška brda) [Golež Kaučič 2003: 63].

prejšnjih stoletij ob naivni predpostavki, da so živeli v preglednejšem in vsaj navidez manj kompleksnem svetu. Tako nam prav osvetlitev procesa socializacije in oblikovanja identitete, predvsem pa razkorakov in morebitnih težav v tem procesu, lahko pomaga pri razumevanju oblikovanja tako etnološkega kakor literarnega gradiva.

VIRI IN LITERATURA

Bartók, Béla

1959 *Slovenské ľudové piesne*. 1. zv. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

Berger, Peter in Thomas Luckmann

1988 (1967) *Družbena konstrukcija realnosti. Razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Boršnik, Marja

1954 *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Založba Obzorja.

Derrida, Jacques

1994 *Izbrani spisi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze (Knjižna zbirka Krt; 91).

Dravec, Josip

1957 *Glasbena folklor Prekmurja. Pesmi*. Ljubljana: SAZU.

Erben, Karel Jaromír

1886 *Prostonárodní české písňe a říkadla*. Praga.

Fikfak, Jurij

1999 *Ljudstvo mora spoznati sebe. Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Forma 7 in Založba ZRC, ZRC SAZU.

2003 O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega. *Haquetia* 2 (2): 37–48.

GNI O

Arhiv OSNP. Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU.

Golež Kaučič, Marjetka

2003 *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC.

Gradnik, Alojz

1920 (ur.), *Pesmarica. Zbirka narodnih in drugih pesmi*. Gorica: Narodna tiskarna.

1984–2003 *Zbrano delo. Prva knjiga* (1984), *Druga knjiga* (1986), *Tretja knjiga* (2002), *Četrta knjiga* (2003). Ljubljana: DZS; Maribor: Litera.

Grilc, Uroš

1994 *Zapora znaka. V: Izbrani spisi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze (Knjižna zbirka Krt; 91), VII–XLVI.

Hall, Stuart

2002 (1996) Introduction. Who Needs 'Identity'? V: Stuart, Hall in Paul du Guy (ur.), *Questions of Cultural Identity*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications: 1–17.

Karadžić, Vuk S.

1935 *Srbske narodne pjesme. Knjiga peta*. Beograd: Državna štamparija.

Kok

Zapuščina Ivana Kokošarja. Arhiv GNI ZRC SAZU.

Kovač, Edvard

2000 *Oddaljena bližina*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Kuhač, Franjo Š.

1881 *Južno-slovenske narodne popevke. IV. knjiga*. Zagreb.

Kumer, Zmaga

1974 *Vsebinski tipi slovenskih pripovednih pesmi / Typenindex slowenischer Erzähllieder*. Ljubljana: Sekcija za glasbeno in plesno narodopisje pri ISN SAZU.

Mikola, Maša

2005 *Živeti med kulturami. Od avstralskih Slovencev do slovenskih Avstralcev*. Ljubljana: Založba ZRC.

Pogačnik, Jože

1988 *Slovenska lepa Vida ali hoja za rožo čudotovorno (Motiv lepe Vide v slovenski književnosti)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Poljšak Škraban, Olga

2004 *Obdobje adolescence in razvoj identitete. Izbrane teme*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Primorski slovenski biografski leksikon [PSBL]

1995 (1979) *Primorski slovenski biografski leksikon VI*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.

Reja, Magda in Tatjana Sirk

1997 *Briška kuhinja. Kuhinja in kulinarična kultura v Goriških brdih*. Ljubljana: Viharnik.

Slovenske ljudske pesmi [SLP]

1970–1998 *Slovenske ljudske pesmi I–IV*. Ljubljana: Slovenska matica.

Slovenske narodne pesmi [SNP]

1980 *Slovenske narodne pesmi I–IV*. Ur. Karel Štrekelj. Faksimile izdaj Slovenske matice iz let 1898–1923. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Srbske narodne pesmi

1923 *Srbske narodne pesmi*. Poslovenil Alojz Gradnik. Ljubljana: Založba Jug.

Vilfan, Sergij

1992 Izročilo o kolonatu v Goriških brdih. *Etnolog* 2, 53 (1): 137–156.

Vraz, Stanko

1839 *Narodne pesni ilirske. Razdelak I*. Zagreb.

Würzbach, Natascha

1991 Tradition and Innovation: The Influence of Child Ballads on the Anglo-American Literary Ballad. V: Harris, Joseph (ur.), *The Ballad and Oral Literature*. Cambridge, Ma., in London: Harvard University Press: 171–192.

Zadavec, Franc

1999 *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Zlata srca

1922 *Zlata srca. Hrvatske povesti*. Prevedel A. Gradnik. Gorica: Goriška matica.

Zupančič, Maja

1993 Razvojne naloge mladostnika in institucionalno izobraževanje. *Psihološka obzorja* 3–4 (1993) 2: 207–213.

DISTANCE AND CLOSENESS OF THE POPULAR IN THE POETRY OF ALOJZ GRADNIK

Goriška Brda and Medana figured strongly in the first collections of poems by Alojz Gradnik, and had remained an important part of his work. The beginning of Gradnik's relation with his native environment, always present in his poems, can be understood in the light of socialization and formation of identity. Gradnik's family, which had come to Medana from elsewhere, had no relatives in the village. When he was nine, he left his home village to go to school in the town of Gorica, which was an entirely different environment. He was painfully aware that in the eyes of others the familiar world he had left behind held a specific, lower social connotation. During adolescence, which is an interim period between childhood and adult autonomy and therefore filled with conflict, uncertainty, lack of self-confidence, and mistrust of others, he sought comfort in the environment of his primary socialization that he knew best. Having repressed any negative experience from that familiar world, he transformed the well-known cultural environment into an idealized imaginary place into which he projected feelings of security, approval, and acceptance.

*Gradnik's relation to popular tradition is represented by two elements, by his poetic attachment to Goriška Brda and by his gradual approach to popular poetic tradition. Even though he had created a uniquely individual poetic style, Gradnik still tried to invoke a psychological feeling of closeness and home. He had achieved this by taking motifs from his home environment and by drawing nearer to popular tradition. Soon after the region of Primorsko had been occupied by Italians he manifested his commitment to his country with a collection of songs titled *Pesmarica – Zbirka narodnih in drugih pesmi* (Songbook – Collection of Folk and Other Songs). The collection, whose purpose was to replace Italian popular tunes with Slovenian traditional and other songs to be sung by Slovenian youths, contains forty-two traditional and popular songs. In order to strengthen ties with the state of Yugoslavia he started to translate fragments of Serbian and Croatian popular traditions. In the 1930's he began to study closely *Slovenske narodne pesmi* (Slovenian Folk Songs), a collection published by Karel Štrekelj. Later on, Gradnik started to prepare an anthology of his translations of folk songs from eleven Slavic languages, which was never printed. Some of these translations from Serbian, Czech, Slavic, and Lithuanian were printed in his later collections of poems.*

*Gradnik's poems contain intertextual references to the traditional. He often uses a citation, or its modification, of a folk song at the beginning of the first verse, and then continues with his original poetry. A frequent element of his poetry is his use of the structure of a letter, often found in folk songs, but written in his own style, and with a different topic. Another characteristic element of Gradnik's poetry is the dichotomy between love and death, which is a distinguishing feature of folk ballads. It is therefore not surprising that he often transforms the motif of the mythological song *Mrtvec pride po ljubico* (A Dead Man Comes to Fetch His Lover). Aside from references to *Lepa Vida*, his poems frequently refer to heroes from the Croatian lore. Two of them are prince Marko and Lucipeter: one of Gradnik's collections of poems is dedicated entirely to the latter.*

Marjeta Pisk
Glasbenonarodopisni inštitut, ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Marjeta.Pisk@zrc-sazu.si